

تحلیلی بر بیانیه گام دوم انقلاب در حوزه بهره‌برداری از جغرافیای طبیعی

در توسعه اقتصادی کشور

داود امینی¹، حمید پناهی²

تاریخ دریافت: 1397/12/25
تاریخ پذیرش: 1398/04/20

از صفحه 27 تا 56

پژوهشنامه جغرافیای انتظامی
سال هفتم، شماره بیست و ششم، تابستان 1398

چکیده

برنامه‌ریزی‌های کلان و همه‌جانبه برای بهره‌برداری بهینه و منطبق بر راهبردهای توسعه پایدار از توان‌های محیطی کشور می‌تواند متضمن تعالی، توسعه و پیشرفت اقتصادی کشور باشد. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، در منویات و ابلاغیه‌های سیاست‌های کلان کشور در حوزه‌های مختلف، از عوامل اصلی قدرت ملی، قابلیت‌های جغرافیای طبیعی کشور را مورد تأکید قرار داده‌اند. تنوع اقلیمی، موقعیت جغرافیایی حساس، نقش موصلاتی و ارتباطی، خاک حاصلخیز، سواحل طولانی و بکر، سرمایه‌های معدنی، ذخایر انرژی نفت و گاز از اهم قابلیت‌های جغرافیایی کشور است که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در بیانیه گام دوم تحت عنوان فرصت‌های مادی کشور یاد کرده‌اند. معظم له معتقدند با اتکا به این ثروت‌های خدادادی می‌توان درآمدهای ملی را افزایش داده و کشور را ثروتمند و بی‌نیاز به معنی واقعی نموده و مشکلات کشور در حوزه‌های اقتصادی را مرتفع ساخت. در این پژوهش، به روش توصیفی و تحلیلی، با آسیب‌شناسی فرآیند بهره‌برداری از منافع جغرافیای طبیعی کشور در چهل سال گذشته و با تجزیه و تحلیل فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، راهبرد بهره‌برداری از توان‌های جغرافیای طبیعی برای تعالی و پیشرفت کشور بر مبنای رونق اقتصاد درون‌گرا، تحقق عدالت فضایی و جغرافیایی، حفظ حقوق محیط‌زیست، بهینه‌سازی برنامه‌های توسعه بر مبنای واقعیت‌های طبیعی، ارتقاء ضریب پایداری محیطی، تقلیل معضلات زیست‌محیطی، تحقق الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی و ارتقاء عزت، انسجام و اتحاد ملی و شکوفایی تمدن اسلامی محرز شد.

کلید واژه‌ها: مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، جغرافیا، عوامل جغرافیایی، محیط، اقتصاد، توسعه.

1- استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران، ایران.

2- استادیار گروه جغرافیا، دانشکده فرماندهی و ستاد، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)، hamidpana@gmail.com

بیان مسئله

بیانیه گام دوم انقلاب که به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی از سوی مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) مطرح شد، در واقع شامل عصارهٔ منویات و تدابیر ابلاغی معظم له از سال (1368) تاکنون می‌باشد که به مناسبت‌های مختلف در چارچوب بیانات گهربار به اصناف، سیاسیون، نظامیان، فرهنگیان، طلاب، دانشجویان، عشایر و ... جهت اهتزاز پرچم اسلام در سرزمین با عظمت ایران، ترقی و پیشرفت کشور، برداشته شدن موانع تعالی و توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی و امنیتی و ... به شکل خیلی جامع تشریح و تبیین شده است. با مراجعه به پایگاه‌های دادهٔ موجود از متن بیانات معظم له، مطالعه، تحقیق و تأمل و تطبیق موارد معنونه با محورهای آورده شده در بیانیه گام دوم انقلاب روشنگری بی‌نظیری برای هدایت پژوهشگران به پژوهش در چارچوب محورهای مزبور فراهم می‌شود. یکی از پیش‌شرط‌هایی که مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) آن را بستر اصلی برای تعالی، توسعه، پیشرفت، آبادی و سرانجام رفع معضلات و مشکلات اقتصادی کشور عنوان کرده‌اند، برنامه‌ریزی مدون برای بهره‌برداری از فرصت‌های مادی کشور است. معظم له فرصت‌های مادی را همان توان‌های محیطی و جغرافیایی کشور اعم از موقعیت جغرافیایی، منابع معدنی، ذخایر انرژی، خاک حاصلخیز، تنوع اقلیمی و ... می‌دانند که از سوی خداوند متعال در قلمرو سرزمینی ایرانیان به ودیعه گذاشته شده است. استفاده عقلایی، منطقی، علمی از این ثروت‌های جغرافیایی می‌تواند بستر ترقی اقتصادی کشور، خودکفایی اقتصادی، کاهش وابستگی اقتصادی کشور به بازارهای خارجی و در پایان تحقق سیاست‌های کلان اقتصاد مقاومتی را فراهم کند.

توصیه‌های مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در بیانیه گام دوم انقلاب در هفت حوزهٔ علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، استقلال و آزادی، عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن و سبک زندگی هستند. خطاب معظم له، کل مردم و مسئولان کشور در بخش‌های دولتی و خصوصی با همه سلاقی، تخصص‌ها، گرایش‌ها، اصناف، فرهنگ‌ها، قومیت‌ها و ... است. در این بین جغرافی‌دانان، جغرافی‌نویسان، پژوهش‌گران و استادان علوم جغرافیایی باید با تبیین جایگاه رفیع علم جغرافیا در سرنوشت کشور بر مبنای فرمایشات و منویات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در گام دوم با شناسایی آسیب‌های موجود در استفاده کاربردی از این علم در پیشرفت

کشور، با محور قرار دادن توصیه‌های هفت‌گانه رهبری، نسبت به ارائه راهکارهای عملیاتی اقدام کنند تا ارزش و اهمیت واقعی علم جغرافیا در کشورداری تعیین و اثبات شود.

برای تحقق این مهم نیاز است ابتدا اهم چالش‌های موجود در مطالعات جغرافیای طبیعی کشور در چهل سالی که از عمر انقلاب سپری می‌شود مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و با تطبیق چالش‌های موجود با محورهای گام دوم انقلاب و مطالعه دقیق آن‌ها بر اساس متون و منابعی مکتوب از فرمایشات معظم له، اقدام به ارائه یک نقشه راه و الگوی بومی جامع برای برنامه‌ریزی کلان در حوزه حفظ، صیانت، بهره‌برداری بهینه و پایدار از ثروت‌های طبیعی کشور برای توسعه اقتصادی و پیشرفت درون‌زای کشور بدون اتکا به منابع خارجی، کرد.

اهم مسائل و معضلات موجود در حوزه بهره‌برداری از منابع جغرافیای طبیعی کشور در چهل سال گذشته بر اساس محورهای هفت‌گانه بیانیه گام دوم انقلاب به شرح زیر است:

در حوزه تحقیق و پژوهش جغرافیایی؛ داشتن نگاه علمی و دانش‌محوری در بهره‌برداری از فرصت‌های خدادادی و جغرافیایی کشور جهت تحول اقتصادی در توجه به پایداری محیطی است. آفت‌های زیادی در پژوهش‌های جغرافیایی وجود دارد که موجب خدشه‌دار شدن وجهه کاربردی این شاخه مهم دانشگاهی شده است. برای تحقق انتظارات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در حوزه استفاده از توان‌های محیطی و جغرافیایی نیاز است در گام دوم انقلاب معضلات و آفت‌های موجود در پژوهش‌های جغرافیایی مرتفع شود تا این علم کهن و جغرافی‌دانان کشور شانه‌به‌شانه سایر علوم و متخصصان و نظریه‌پردازان علمی در حل مشکلات اقتصادی مؤثرتر از قبل نقش ایفاء کنند. اهم آفت‌های موجود در تحقیقات و پژوهش‌های جغرافیایی شامل:

- کاربردی نبودن تحقیقات و پژوهش‌های جغرافیایی؛ جنبه کاربردی پژوهش‌های جغرافیایی مبتنی بر عمل و بر اساس مطالعه میدانی است؛ بنابراین امروزه بیشتر جغرافی‌دانان و دانشجویان گرایش‌های جغرافیایی در کشور ترجیح می‌دهند از

ساده‌ترین شیوه که همان انجام تحقیقات مبتنی بر تحلیل‌های آماری و استفاده از مدل‌های مطالعاتی بیگانه است، استفاده کنند.

- نبود تعامل و هم‌افزایی مستمر و مداوم بین پژوهش‌های علوم جغرافیایی و پژوهش‌های علوم اقتصادی؛ جغرافی‌دانان می‌توانند با انجام تحقیقات بنیادین جغرافیایی در جایگاه مشاوران اقتصادی با تبیین قابلیت‌های جغرافیایی کشور راهکارهای عملیاتی بهینه‌ای برای پول درآوردن از فرصت‌های جغرافیایی به اقتصاددانان ارائه کنند. هم‌اکنون در کشور این تعامل سازنده وجود ندارد.

- امروزه فن‌ها، ابزارها و نرم‌افزارهای جغرافیایی مثل سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، سامانه موقعیت‌یابی جهانی (GPS) و سنجش‌ازدور (RS) باعث انقلاب عظیمی در مطالعات و تحقیقات کاربردی جغرافیایی شده است. عدم استفاده کاربردی از این قابلیت‌های جغرافیایی، بُعد کاربردی مطالعات جغرافیایی را متزلزل ساخته است.

در حوزه معنویت و اخلاق جغرافیایی؛ مفهوم معنویت در جغرافیا، در زمینه کیفیت روابط جامعه، محیط و بحران‌های زیست‌محیطی از اواخر قرن بیستم مورد توجه جغرافی‌دانان قرار گرفت. محتوای جغرافیای معنوی بر این محور فکر تأکید دارد که انسان‌ها در زمینه بهره‌برداری و حفاظت از محیط‌زیست با رعایت موازین اخلاقی تلاش کنند و روی ادراکات، اعتقادات مذهبی و معنوی بیشتر سرمایه‌گذاری نمایند. تأکید اخلاق جغرافیایی بر این است که عملکردهای اعتقادی، سنت‌های دینی و مذهبی در مسیر تعالی بشریت در بهره‌برداری مسالمت‌آمیز، دوستانه، پایدار با رعایت حقوق طبیعت و منطبق بر حفظ و حراست جغرافیای زیستی کره زمین باشد.

اهم بداخلاقی‌های کنونی در عرصه بهره‌برداری از منابع جغرافیای طبیعی کشور که محیط‌زیست کشور را به لبه پرتگاه سقوط کشانیده است شامل موارد زیر است:

- بهینه نبودن الگوهای مصرف آب در کشور؛
- مکانیزه نبودن کشاورزی و افزایش شدید مصرف آب و فرسایش و نابودی خاک؛

- نابودی جنگل‌ها و مراتع برای بهره‌برداری خصوصی و شخصی از منابع و ثروت‌های طبیعی کشور؛
- خام‌فروشی و تاراج ثروت‌های ملی در حوزه انرژی نفت، کانی‌های معدنی و سنگ‌های قیمتی و ...؛
- آلودگی هوا با دود کارخانه‌ها، ماشین‌آلات و دودکش خانه‌ها؛
- نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری؛
- تجاوز به حریم رودخانه‌ها و نابودی تالاب‌ها و دریاچه‌ها.

در حوزه جغرافیای اقتصادی؛ جغرافیای اقتصادی تلاش دارد شیوه‌های رونق اقتصادی بر اساس استفاده هدفمند از پتانسیل‌های جغرافیایی کشور با محوریت صیانت از محیط‌زیست و ممانعت از ورشکستگی محیطی و تحقق سیاست‌های توسعه پایدار را تبیین کند. این کار از طریق ارائه راهکارهای تخصصی در حوزه‌های مکان‌یابی صنایع، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و ناحیه‌ای، رونق اقتصاد ترانزیتی، تجارت دریایی، اقتصاد شهری و روستایی، الگوی بهره‌برداری از معادن و ذخایر طبیعی و ... امکان‌پذیر است.

اهم آفت‌هایی که در بهره‌برداری اقتصادی از منابع طبیعی جغرافیایی کشور وجود دارد، شامل موارد زیر است:

- خام‌فروشی مبتنی بر بهره‌برداری حداکثر از ظرفیت‌های معدنی و ذخایر انرژی کشور؛
- عدم استفاده بهینه از موقعیت ارتباطی و مواصلاتی بی‌نظیر کشور؛
- نبود برنامه جامع برای استفاده حداکثری از تنوع اقلیمی کشور؛
- ضعیف بودن سیاست‌های کلان کشور در حوزه صنعت گردشگری.

در حوزه عدالت جغرافیایی؛ عدالت جغرافیایی، تعادل در کاربری زمین و بهره‌برداری از منابع طبیعی را در راستای پایداری کره زمین، برای زندگی مطلوب انسان‌ها و سایر موجودات توصیه می‌کند. عدالت جغرافیایی، به تعادل‌های بوم‌شناسانه در شهر و روستا، به‌ویژه در محیط طبیعی در جلوگیری از آلودگی زمین، هوا و آب‌ها تأکید دارد (شکوئی، 1385: 31-32).

نابرابری‌های جغرافیایی می‌توانند به بنیان یکپارچگی ملی آسیب رسانده و جلوی پیشرفت عمومی و اقتصادی را بگیرد. اهم شاخص‌هایی که باعث بروز و نمود بی‌عدالتی و نابرابری در سپهر جغرافیایی کشور است، شامل موارد زیر می‌باشد:

- افزایش نابرابری فضایی بین مرکز و پیرامون، شکاف‌های سیاسی و طبقاتی را عمیق‌تر و ناراضی‌تری منطقه‌ای را تغذیه کرده و به انسجام و اتحاد ملی کشور لطمه می‌زند؛
- نابرابری جغرافیایی موجب بروز فقر، بیکاری، حاشیه‌نشینی، مهاجرت و بی‌عدالتی جغرافیایی شده است؛
- نبود عدالت جغرافیایی و فضایی در بهره‌برداری از منابع و ثروت‌های طبیعی و جغرافیایی کشور تأثیر دارد؛
- حاکم بودن ساختارهای فضایی مرکز-پیرامون در مقیاس‌های محلی، منطقه‌ای و ملی باعث دسترسی بیشتر به منابع و ثروت‌های ملی و توسعه‌یافتگی بیشتر بخش‌های مرکزی نسبت به مناطق پیرامونی شده است؛
- محور نبودن عدالت توزیعی و جغرافیایی باعث افزایش فاصله طبقاتی در شهرها و شکاف بین روستائیان و شهرنشینان شده است.

در حوزه عزت ملی و روابط خارجی؛ انسجام ملی معادله پیچیده‌ای است که با همگرایی و همبستگی بین حاکمیت و مردم در مقیاس ملی و در بستر جغرافیای سرزمین شکل گرفته و مقدمات استقلال ارضی، قدرت ملی، اقتدار ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی یک واحد سیاسی را فراهم می‌کند. عزت ملی عبارت است از اینکه یک ملت در خود و از خود احساس حقارت نکند. نقطه مقابل احساس عزت، احساس حقارت است؛ یک ملت وقتی به درون خود - به سرمایه‌های خود، به تاریخ خود، به جغرافیای خود، به موجودی انسانی و فکری خود - نگاه می‌کند، احساس عزت و غرور کند، احساس حقارت و ذلت نکند.

امروزه آفت‌هایی که در حوزه عزت ملی و روابط خارجی وجود دارد، شامل موارد زیر

هستند:

- عدم استفاده بهینه از موقعیت جغرافیایی کشور برای تعمیق روابط خارجی با کشورهای همسایه؛
- عدم درک صحیح جایگاه ژئوپلیتیکی کشور در مقیاس منطقه‌ای و جهانی؛
- کارکرد محدودکنندگی مرزهای جغرافیایی مانعی برای توسعه روابط بین‌المللی کشور با همسایگان.

در حوزه سبک زندگی؛ کمابیش در تمام ادیان و مذاهب بهره‌برداری اقتصادی پایدار از منابع طبیعی و خدادادی توصیه شده است. با گسترش زندگی مصرف‌گرا، اسراف و تبذیر و به‌کارگیری الگوهای تسخیرگرا در کشور باعث افزایش شکاف‌ها بین مکاتب فلسفی و فکری تدوین‌شده برای سبک زندگی اسلامی و ایرانی با الگوهای رفتاری شده است؛ بنابراین امروزه هویت فضایی و مکانی مدرن با هویتی که تفکر و جهان‌بینی مادی‌گرایی مدرن برای انسان ایرانی تراشیده است، هماهنگ نبوده و با هویت معنوی و حقیقی او نسبت و قرابتی ندارد.

امروزه آفت‌هایی که موجب خدشه‌دار شدن سبک زندگی اسلامی-ایرانی در برخورد با جغرافیای طبیعی کشور شده است، شامل موارد زیر می‌باشند:

- اسراف‌گرایی در بهره‌برداری از منابع طبیعی کشور؛
- تخریب محیط‌زیست به خاطر منافع شخصی؛
- عدم احساس مسئولیت در قبال محیط زندگی؛
- عدم تدوین قوانین شفاف و قاطع برای صیانت و حراست از محیط‌های جغرافیایی.

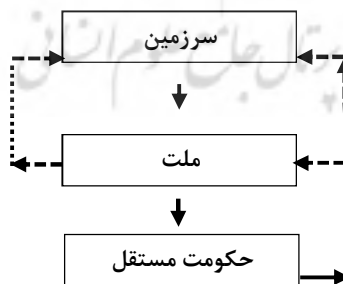
مبانی نظری پژوهش

قلمرو، سرزمین و ملت؛ سه عنصر اصلی جغرافیایی هستند که ماهیت حاکمیت در یک کشور را شکل می‌دهند. در واقع، فلسفه اصلی شکل‌گیری حکومت‌ها، اعمال حاکمیت بر جغرافیای منحصربه‌فرد است. همواره تصمیم‌گیری‌های حاکمان در تدوین سیاست‌های کلان کشورداری، سیاست‌های داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی، مدل‌های برنامه‌ریزی، مدل‌های توسعه، الگوهای پیشرفت، راهبردهای کلان نظامی و امنیتی، تصویب قوانین و

مقررات، تدوین حقوق عمومی و قضائی، به صورت مستقیم و غیرمستقیم، ملموس و غیرملموس تحت تأثیر واقعیت‌های جغرافیایی حاکم بر قلمرو تحت حاکمیتشان قرار می‌گیرند؛ بنابراین، اعمال حاکمیت مدبرانه در گرو شناخت دقیق واقعیت‌های جغرافیایی حاکم بر قلمرو جغرافیایی حکومت‌ها در مقیاس ملی، منطقه‌ای و جهانی است.

سرزمین به عنوان بستر و بنیادی‌ترین عنصر از عناصر جغرافیایی تأثیرگذار، در شکل‌گیری حکومت است. سرزمین بنیادهای زیستی انسان را فراهم کرده و موجب می‌شود انسان با زیستگاه و محیط‌زیست خود رابطه اکولوژیک برقرار کرده و پیوند عاطفی که به نوعی تجلی معنوی روابط مادی انسان با زیستگاه خود است را برقرار نماید (حافظ‌نیا، 1385: 212). دومین عنصر جغرافیایی پایه‌ای در شکل‌گیری حکومت «ملت» است. ملت، گروهی از مردم هستند که احساس می‌کنند از دو جهت به یکدیگر وابسته‌اند؛ اینکه آنان در عناصر بسیار مهمی از یک میراث مشترک سهیم بوده و اینکه در آینده، سرنوشت مشترکی دارند (مویر، 1379: 70).

از آنجایی که سرزمین با محتوای طبیعی و انسان‌ساخت خود و نیز ملت، دو پدیده پایدار جغرافیایی هستند و در صورت فقدان آن‌ها حکومت معنی پیدا نخواهد داشت، می‌توان گفت که حکومت‌ها دارای فلسفه جغرافیایی هستند (حافظ‌نیا، 1385: 215). بر همین اساس، مطابق شکل شماره (1) کشور زمانی به وجود می‌آید که مردم (ملت) در یک سرزمینی با مرزهای جغرافیایی مشخص، تحت حکومت مستقل در فضای حیاتی به زندگی خود ادامه دهند؛ بنابراین قدرت مشروع حکومت‌ها با توسل به ملت، سرزمین، منافع ملی و منابع جغرافیایی، تداوم پیدا می‌کند. حکومت زیر چتر حاکمیت خود به مثابه یک رابطه مداوم بین مردم، دولت و سرزمین به وجود می‌آید.

شکل شماره (1). مدل رابطه سرزمین، ملت و حکومت منبع: (حافظ‌نیا، 1385: 215).

ابعاد طبیعی ویژگی‌های سرزمینی از قبیل موقعیت جغرافیایی، اقلیم، وسعت، بنیادهای زیستی، منابع طبیعی، منابع زیرزمینی، توپوگرافی و مرزهای سیاسی از شاخص‌ها و عناصر مؤثر در ارتقاء قدرت ملی کشورهاست.

جدول شماره (1). عناصر جغرافیایی اثرگذار در ارتقاء قدرت ملی

منابع قدرت ملی	عناصر	توضیح
جغرافیا	نقشه	مشاهده ارتباطات بین‌المللی نیاز به استفاده از اطلس‌های نمایش جمعیت، مواد خام، مسیرهای ارتباطی و سایر داده‌هایی که توانایی تفسیر در روی نقشه داشته باشند، دارد.
	وسعت	کشورهای وسیع دارای امتیازات گوناگونی مثل گنجایش جمعیت زیاد، تنوع طبیعی و اقلیمی، منابع متعدد معدنی و مواد خام، عمق دفاعی و امنیتی، فضای پراکنش زیاد تأسیسات حیاتی و زیربنایی و ... هستند.
	موقعیت	موقعیت جغرافیایی راهبردی، شاخصی بر میزان قدرت ملی کشورها در دو حوزه بحری و بری است. موقعیت‌های ارتباطی، امتیاز بزرگ کشورها در ارتباط حوزه‌های مختلف راهبردی محسوب می‌شوند.
	اقلیم	آب‌وهوا در میزان تولید غذا، رشد اقتصادی و حتی تنوع فرهنگ یک کشور اثرگذار است. آب‌وهوا می‌تواند به‌عنوان منبعی برای محدودیت یا تقویت ظرفیت‌های انسانی و در پایان قدرت ملی در یک کشور باشد.
	پستی‌ها و بلندی‌ها	اشکال زمین به‌عنوان شاخصی برای برنامه‌ریزی منطقه‌ای و ناحیه‌ای است.
مرزها	مرزهای سیاسی منشأ همکاری‌های دوستانه بین‌المللی بین کشورها در یک منطقه جغرافیایی می‌باشند. مرزهای مورد مناقشه عاملی برای تنش‌ها و درگیری‌ها بین کشورها هستند.	

مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، قابلیت‌های جغرافیای طبیعی و سرزمینی ایران را از عوامل اصلی افزایش قدرت ملی مورد تأکید قرار داده‌اند. از مؤلفه‌های جغرافیای طبیعی مورد تأکید ایشان می‌توان به منابع غنی انرژی و سایر منابع طبیعی، اقلیم، روابط مکانی و فضایی بی‌نظیر مثل وسعت و گستره سرزمینی به همراه موقعیت جغرافیایی حساس اشاره کرد.

رهبر معظم انقلاب، در این خصوص می‌فرمایند: «خاک ما تقریباً یک‌صدم سطح خشکی‌های دنیاست؛ اما سهم ما از منابع طبیعی، بسیار بیشتر از معدل سهم یک‌صدم ماست. در نفت، ذخایر ما برجسته است و در شمار چند کشور اول دنیا هستیم. دومین

ذخیره غنی گاز در همه دنیا را ما داریم که از سهم معدل ما خیلی بیشتر است. دو درصد معادن دنیا در کشور ماست که دو برابر سهم ماست. معادن مس ما پنج درصد همه مس دنیاست؛ یعنی پنج برابر سهم ماست. معادن روی و سرب ما، سه و نیم درصد است که چند برابر سهم طبیعی ما در دنیاست ... از بیست و چهار نوع ماده معدنی فلزی، دوازده نوع آن در ایران وجود دارد که تا الآن شناخته شده؛ ممکن است بیشتر هم باشد که بعدها شناخته شود. از پنجاه نوع ماده معدنی غیرفلزی که در دنیا شناخته شده، سی و شش نوع آن در ایران وجود دارد؛ یعنی تنوع معادن فلزی و غیرفلزی. اینها امکانات طبیعی باارزشی است که ما در کشور داریم. تنوع اقلیمی و آب و هوای مختلف در کشور ما خودش یک فرصت بزرگ است. دریاها در جنوب و شمال، از فرصت‌های بسیار باارزش است. موقعیت مهم جغرافیایی و ارتباطی در اتصال شرق و غرب عالم، از لحاظ بازرگانی و بسیاری فعالیت‌های دیگر، از موقعیت‌های باارزش است.» (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، 1382/5/15).

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی-توسعه‌ای و در آن از روش پژوهش زمینه‌ای استفاده شده است. از نظر نوع، جزء پژوهش‌های کیفی است. تحقیقات کیفی برای پرده برداشتن از پدیده‌هایی که کمتر شناخته شده‌اند و دیدن اینکه در پشت آن‌ها چه نهفته است، به کار گرفته می‌شوند. این نوع از تحقیقات برای کسب نگاهی نو درباره آن چیزهایی که میزانی از آگاهی درباره‌شان وجود دارد، استفاده می‌شوند. این مطالعه از نظر هدف، اکتشافی و به دنبال ایجاد دانش و بصیرت و درک بهتر از پدیده مورد بررسی است.

در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نظریه داده بنیاد¹ استفاده می‌شود. این شیوه نظریه پردازی با رویکرد استقرایی با یک سری رویه‌های سامانمند (کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی) بر مبنای سه عنصر مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین محقق را قادر می‌سازد به دنبال کشف نظریه در پژوهش‌های علوم اجتماعی بر اساس گردآوری نظاممند داده‌ها، برای رسیدن به مرحله‌ای از شناخت از موضوع مورد مطالعه، نظریه‌ای را که بر اساس داده‌های واقعی ساخته است را با نظریه‌های موجود مقایسه کند.

1- Grounded Theory

جدول شماره (2). مراحل پنج‌گانه تحلیل داده بنیاد در پژوهش

مرحله	عنوان فرآیند	شرح فرآیند
مرحله اول	واژه‌شناسی	در نرم‌افزار حدیث ولایت که شامل فرمایشات مقام معظم رهبری از (1368-1395) بود، کلیدواژه‌های اقلیم، موقعیت، خاک، سواحل، بندرها، ذخایر نفت و گاز، ذخایر معدنی، آمایش سرزمین و ... جستجو شد.
مرحله دوم	جمع‌آوری داده‌ها	تمام متن‌های که در واژگان جستجو شده مشاهده شد بود، استخراج و دسته‌بندی شد. با مطالعه متن‌های انتخاب‌شده بر مبنای تحلیل محتوای فرمایشات با مفهوم‌سازی از بطن متونی که مرتبط با شاخص‌های جغرافیای طبیعی بود، کدگذاری صورت گرفت. تعداد کدهایی (مفاهیم) که از فرمایشات ایشان در حوزه موضوع استخراج شد، (100) کد بوده است.
مرحله چهارم	کدگذاری محور	با مقایسه مفاهیم، زمینه مشترک بین آن‌ها کشف و مفاهیم مشابه در قالب طبقه‌های یکسان قرار گرفتند. به‌عنوان اختصاص داده‌شده به طبقه‌ها، مقوله اطلاق می‌شود. تعداد (45) مقوله از طبقه‌بندی مفاهیم ایجاد شد.
مرحله پنجم	کدگذاری انتخابی اعتباربخشی و استحکام بیشتر مفاهیم و مقوله‌ها با یک دسته‌بندی کلی‌تر بر اساس محورهای	به‌صورت سامانمند و انتخاب مؤلفه‌های اصلی و ارتباط دادن آن‌ها با سایر مؤلفه‌ها جهت شش‌گانه بیانیه گام دوم انقلاب سامان‌دهی شدند.

بعد از کدگذاری باز و کدگذاری محوری، شاخص‌های نگرش پارادایمی برای تدوین الگو بر اساس الگوی زیر انجام شد.

شرایط علی¹: شرایط علی مجموعه‌ای از مقوله‌ها هستند که باعث ایجاد و توسعه پدیده یا مقوله محوری می‌شود.

طبقه محوری²: پدیده یا مقوله محوری عبارت است از ایده (انگاره، تصور) پدیده‌ای که اساس و محور فرآیند است.

بستر³: به شرایط خاصی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارد، بستر گفته می‌شود. در برابر شرایط علی که مجموعه‌ای از متغیرهای فعال است، این شرایط را مجموعه‌ای از مفاهیم، مقوله‌ها یا متغیرهای زمینه‌ای تشکیل می‌دهند.

1- Causal Condition

2- Central Category

3- Context

راهبردهای تعامل و کنش¹: کنشها و برهم کنشها بیانگر رفتارها، فعالیتها و تعاملات هدفداری هستند که در پاسخ به مقوله محوری و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر، اتخاذ می‌شوند.

شرایط مداخله‌گر²: مداخله‌گرها شرایط عامی و ساختاری هستند که مداخله سایر عوامل را تسهیل و یا محدود می‌کنند.

پیامد³: مقوله‌ای که در رابطه با آن نظریه ارائه شده و نتیجه راهبردهای تعامل و کنش است، پیامد خوانده می‌شود.

بعد از تعریف مقوله محوری با کدگذاری مجدد داده‌ها انواع شرایط تأثیرگذار بر مقوله محوری (بستر و شرایط مداخله‌گر)، کنشها و برهم کنشهایی که برای اداره، کنترل یا پاسخ به مقوله محوری به وجود می‌آیند (به آنها راهبرد نیز گفته می‌شوند) و پیامدهای ناشی از آنها نیز تعریف می‌شوند (عبدی، 1396: 32).

یافته‌های پژوهش

ابعاد کاربردی جغرافیای طبیعی بر مبنای محورهای شش‌گانه بیانیه گام دوم انقلاب در تحول اقتصادی کشور مؤثر است شامل شاخص‌های اقلیمی، هوا، آب و خاک، موقعیت جغرافیایی، ذخایر نفت و گاز و معادن، سواحل و بندرها، جنگل‌ها و مراتع، جغرافیای اقتصادی و آمایش سرزمین بر اساس فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) گزینش و بر اساس مبانی نظری به شرح زیر مورد بررسی قرار گرفت و جداول مربوطه تهیه شد.

ابعاد کاربردی جغرافیای طبیعی

• تنوع اقلیمی کشور

عوامل اقلیمی از مهم‌ترین عوامل جغرافیایی اثرگذار در برنامه‌ریزی بهینه محیطی است. این عوامل به صورت مستقیم و غیرمستقیم در پایداری محیطی و جغرافیایی، تنوع زیستی، تنوع کارکردی، رونق کشاورزی و در پایان ارتقاء سطح توسعه‌یافتگی و توسعه

1- Action & Interaction Strategies

2- Intervening Conditions

3- Outcome

اقتصادی اثرگذارند. مطابق مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی در جدول شماره (3)، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) تنوع اقلیمی کشور را از فرصت‌های جغرافیایی کشور می‌دانند و این موضوع مهم را به سران کشور متذکر می‌شوند.

جدول شماره (3). مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی در حوزه قابلیت‌های اقلیمی کشور از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفاهیم	مقوله	مضمون
خامنه‌ای 1382/5/15	تنوع اقلیمی و آب‌وهوای مختلف در کشور ما خودش یک فرصت بزرگ اقتصادی است.	تنوع اقلیمی (1) فرصت اقلیمی (2)	تنوع اقلیمی فرصت بزرگ اقتصادی	
خامنه‌ای 1392/12/20	تنوع اقلیمی، ظرفیت انرژی‌های پاک [مثل انرژی آب و خورشید، انرژی هسته‌ای. این ظرفیت‌ها در کشور وجود دارد؛ بنابراین این نکته اول از نکاتی که ما را برمی‌انگیزد که به دنبال مدل و الگویی از اقتصاد باشیم که اسم آن اقتصاد مقاومتی است.	اقتصاد اقلیمی (3) ظرفیت تنوع اقلیمی (4) اقتصاد مقاومتی و اقلیم (5)	تنوع اقلیمی در اقتصاد مقاومتی	اقتصاد
خامنه‌ای 1381/12/20	این شنورها با ابعاد متفاوت، دارای قدرت آتش فوق‌العاده، سرعتی حدود دو برابر شنورهای خارجی و قدرت تحرک و تاکتیک‌پذیری ویژه‌ای هستند و در همه شرایط جوی و جغرافیایی، مأموریت‌های محوله را با قدرت به انجام می‌رسانند.	اقلیم و قدرت نظامی (6) اقلیم نظامی (7) اثرگذاری اقلیم (8)	طراحی و ساخت بر مبنای واقعیت‌های اقلیمی	سبک زندگی
خامنه‌ای 1385/6/6	در طرح آمایش سرزمین، حتماً به خصوصیات اقلیمی و قومی در این تمرکززدایی‌ها و واگذاری مسئولیت به استان‌ها توجه بکنید.	اقلیم در آمایش سرزمین (9) شاخص‌های اقلیمی (10)	آمایش سرزمین بر مبنای اقلیم	عدالت
خامنه‌ای 1396/5/12	همکاری، همدلی، همراهی، تعامل با دنیا؛ اقلیم ما، جغرافیای ما، امکانات فراوان ما، این را برای ما آسان می‌کند.	اقلیم در تعامل جهانی (11) تسهیلگری ارتباطات جغرافیایی (12)	اقلیم در ارتباطات جهانی	روابط خارجی
همان	اگر به فرهنگ، تاریخ، جغرافیا، اقلیم، آداب و سنن و سرمایه‌های انسانی و طبیعی کشور توجه نشود، الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی، سندی غیرقابل تحقق و بدون استفاده خواهد شد.	اقلیم در الگوی توسعه (13) اقلیم و تنوع فرهنگ (14)	اقلیم و الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی	سبک زندگی
خامنه‌ای 1384/12/23	وسعت، تنوع اقلیمی و جمعیتی، برخورداری از منابع مهم انرژی دنیا و بسیاری از مواهب طبیعی، هوشمندی بالای مردم، وجود پیوند عمیق میان دولت و مردم، سطح مشارکت بالای مردم در تصمیم‌گیری‌ها و انتخابات و موقعیت جغرافیایی بسیار حساس از مؤلفه‌های مادی قدرت کشور است.	اقلیم از مواهب طبیعی (15) اقلیم و مؤلفه‌های قدرت کشور (16)	اقلیم عامل قدرت ملی	عزت ملی

• هوا، آب و خاک

از آنجایی که این سه عنصر، حیات انسان‌ها در روی زمین را به صورت مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر قرار داده و تأثیرات ژرفی در روند ادامه حیات بشری در روی کره زمین دارند، در پارادایم توسعه پایدار سرزمینی از مؤلفه‌های کلیدی و تعیین‌کننده تلقی می‌شوند. مطابق مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین مستخرج در جدول شماره (4)، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با ظرافت خاصی ارزش و اهمیت صیانت از این سه عنصر حیات‌بخش را به مسئولان اداره امور کشور تذکر می‌دهند.

جدول شماره (4). مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی در حوزه قابلیت‌های طبیعی کشور (هوا، آب و خاک) از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفاهیم	مقوله	مضمون
1393/12/17 خامنهای	مشکل پدیده غبار فقط تنفس مردم نیست؛ ... جنگل‌های غرب کشور به خاطر این پدیده غبار در خطر نابودی است؛ ... ما از تنفس در تهران یا در جای دیگر در هوای غبار آلود ضرر و زیان می‌بینیم. باید به‌طور جدی دنبال بود، باید علت‌ها را شناخت و درصدد علاج برآمد.	پدیده گردوغبار عامل آلودگی محیطی (1) معضل آلودگی هوا در کلان‌شهرها (2) لزوم مدیریت آلودگی هوا (3)	مقابله با آلودگی هوا	معنویت و اخلاق
1384/10/14 خامنهای	مرتب از اینکه ما از لحاظ آب در مضیقه هستیم، حرف می‌زنند؛ خوب بله ما می‌دانیم کشور ما از آن کشورهای پُر آب نیست؛ اما آیا از همین آبی که امروز داریم، استفاده بهینه می‌شود؟ جواب، منفی است.	کمبود منابع آب (4) عدم استفاده بهینه از منابع آب (5)	اصلاح الگوی مصرف آب	سبک زندگی
1393/12/17 خامنهای	قضیه خاک از قضیه آب مهم‌تر است؛ ما مشکل آب هم داریم، مشکل بزرگی هم هست، لکن برای تهیه آب راه‌های فراوانی وجود دارد؛ برای تهیه خاک حاصلخیز این راه‌ها دیگر وجود ندارد.	ارجح بودن حفاظت از خاک (6) کمیاب بودن منابع تأمین خاک (7) مشکل نابودی خاک کشور (8)	ضرورت صیانت از منابع خاک حاصلخیز کشور	معنویت و اخلاق
همان	با آبیاری قطره‌ای، با شبکه‌سازی‌های درست و خوب صرفه‌جویی کنند. آب پشت سدها را ما اگر چنانچه جمع کنیم، [اما] شبکه‌سازی درست نکنیم - کما اینکه متأسفانه در موارد زیادی قضیه از این قرار است - خب این آب را در واقع هدر می‌دهیم، تبخیر می‌شود می‌رود.	تغییر الگوهای آبیاری (9) شبکه‌سازی برای مصرف بهینه (10) جامع نبودن طرح‌های آبخیزداری (11) نبود برنامه مصرف آب سدها (12)	ضرورت اصلاح الگوهای ذخیره و مصرف آب در کشور	سبک زندگی
همان	مسئله خاک و فرسایش خاک، در بلند مدت خطر مسئله فرسایش خاک (13) ضرورت تغییر الگوهای			سبک

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفاهیم	مقوله	مضمون
	بزرگ‌تری از کمبود آب است.		کشت و آبیاری	زندگی
همان	چند سال قبل از این بحث‌های آبخیزداری و آبخوان‌داری و مانند این‌ها مطرح شد، کارهایی هم انجام گرفت؛ باید این‌ها با جدیت و قوت دنبال بشود؛ این کارها متوقف نماند.	آبخیزداری (14) آبخوان‌داری (15)	احیاء طرح‌های ملی آبخیزداری و آبخوان‌داری	
خلمنه‌ای 1389/1/1	امروز (90) درصد آب کشور در بخش‌های کشاورزی مصرف می‌شود - مصرف غلط، مصرف اسراف آمیز - (10) درصد دیگر برای آب شرب و برای صنعت و برای مصارف گوناگون به کار می‌رود. اگر در کار کشاورزی ما ده درصد صرفه‌جویی کنیم، مقدار مصرف شرب و صنعت و امثال این‌ها به دو برابر خواهد رسید؛ این قدر مسئله مهم است.	اسراف در مصرف آب (16) الگوی مصرف غلط آب (17) هدر رفت آب در کشاورزی (18) صرفه‌جویی در مصرف آب (19) تعدیل ضرایب مصرف آب در بخش‌های مختلف (20)	برنامه‌ریزی مدون اصلاح الگوی مصرف آب	تحقیق و پژوهش

• موقعیت جغرافیایی راهبردی کشور

واقع‌شدن کشور در مسیر کریدورهای مواصلاتی منطقه‌ای و جهانی و قرار گرفتن در شمال تنگه راهبردی هرمز باعث راهبردی شدن موقعیت نسبی کشور شده است (عبادی‌نژاد و امینی، 1394: 79). مطابق مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین مستخرج در جدول شماره (5)، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) بارها در فرمایشات خود به اهمیت و حساسیت موقعیت جغرافیایی کشور (دریایی و خشکی) با تأکید بر موقعیت نسبی آن اشاره فرموده و استفاده از امتیازات و فرصت‌های خلق‌شده به سبب موقعیت جغرافیایی برای کشور را به مسئولان کشوری و لشکری متذکر شده‌اند.

جدول شماره (5). مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی در حوزه قابلیت‌های موقعیت جغرافیایی کشور از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفهوم	مقوله	مضمون
خلمنه‌ای 1396/8/11	این کشور پر نعمت پر برکت ثروتمند حساسی که از لحاظ موقعیت جغرافیایی حساس است، از لحاظ توانایی‌های گوناگون حساس است.	حساسیت موقعیت جغرافیایی (1)	موقعیت جغرافیایی و ثروت الهی کشور	اقتصاد
خلمنه‌ای 1394/10/8	دنایای اسلام ابزارهای فراوانی دارد؛ ما جمعیت خوبی داریم، سرزمین‌های خوبی داریم، موقعیت جغرافیایی برجسته‌ای داریم.	موقعیت جغرافیایی برجسته (2)	برجستگی موقعیت جغرافیایی کشور	عزت ملی و روابط خارجی
خلمنه‌ای 1393/1/1	ظرفیت دیگر موقعیت جغرافیایی ما است؛ ما با پانزده کشور همسایه هستیم که این‌ها رفت‌وآمد	همسایگی با (15) کشور (3)	موقعیت همسایگی بی‌نظیر	عزت ملی

مضمون	مقوله	مفهوم	برداشت از اصل موضوع	منبع
			دارند.	
موقعیت ارتباطی حساس منطقه‌ای	موقعیت ارتباطی حساس منطقه‌ای	متصل کننده شمال به جنوب و شرق به غرب (4) موقعیت حساس ترانزیتی (5)	ظرفیت دیگر، موقعیت جغرافیایی ممتاز کشور است؛ در جغرافیای منطقه و جهان، ما نقطه اتصال شمال به جنوب و شرق به غربیم که این برای مسئله ترانزیت، برای حمل و نقل انرژی و کالا و غیره دارای اهمیت بسیار فوق العاده‌ای است.	خلمنه‌ای 1394/4/2
نقش کریدور ترانزیتی	نقش کریدور ترانزیتی	موقعیت حساس ترانزیتی (6) موقعیت چهارراهی شمال-جنوب و شرق-غرب (7)	ظرفیت و مزیت جغرافیایی؛ دسترسی به آب‌های آزاد، موقعیت چهارراهی شمال و جنوب و شرق و غرب که مسئله ترانزیت را - که مسئله بسیار مهمی است - برای ما توضیح می‌دهد.	خلمنه‌ای 1392/12/20
پژوهش در مورد موقعیت جغرافیایی ممتاز	پژوهش در مورد موقعیت جغرافیایی ممتاز	موقعیت جغرافیایی ممتاز (8)	با این همه منابع مادی، با این موقعیت جغرافیایی ممتازی که ما داریم، با آن سابقه درخشان علمی و فرهنگی و میراث عظیم گنجینه علمی که ما داریم و ... درباره مسائل تاریخی و جغرافیایی و ادبیات ما هم دیگران بیش از خود ما تحقیق کردند، کار کردند.	خلمنه‌ای 1377/6/12
نقش ارتباطی موقعیت جغرافیایی کشور	نقش ارتباطی موقعیت جغرافیایی کشور	جایگاه جغرافیایی حساس (9) نقش ارتباطی کلیدی (10)	جغرافیای ما یک جغرافیای بسیار حساس است. ما در منطقه‌ای از لحاظ جغرافیایی قرار گرفته‌ایم که در عصر ارتباطات و در عصر اتصال کشورها، خبرها، سرمایه‌ها و فناوری‌ها به یکدیگر، یکی از حساس‌ترین جایگاه‌ها در روی زمین محسوب می‌شود.	خلمنه‌ای 1382/6/26
ممتاز بودن موقعیت جغرافیایی کشور	ممتاز بودن موقعیت جغرافیایی کشور	موقعیت حساس جغرافیایی (11) امتیاز موقعیت جغرافیایی کشور (12)	موقعیت جغرافیایی به چند درجه تقسیم کنیم، یقیناً ایران در درجات بالا یا در بالاترین درجه قرار خواهد گرفت. از لحاظ موقعیت جغرافیایی، این یک امتیاز است؛ این را ما داریم، این خداداد است.	خلمنه‌ای 1392/4/30
موقعیت ژئوپلیتیکی کشور	موقعیت ژئوپلیتیکی کشور	ارتباط دهنده کشورها حاشیه‌ای به آب‌های آزاد (13) موقعیت سوق الجیشی کشور (14)	کشور ایران به خاطر موقعیت حساس جغرافیایی خود هم دشمنانی دارد؛ به خصوص بعد از قضایای انحلال امپراتوری شوروی و به وجود آمدن کشورهای مسلمان در نزدیکی ما که تنها راه آسان وصول به این کشورها هم ایران است.	خلمنه‌ای 1378/1/1
موقعیت دریایی در توسعه بازرگانی کشور	موقعیت دریایی در توسعه بازرگانی کشور	موقعیت مهم ارتباطی دریایی (15) موقعیت مهم بازرگانی دریایی (16)	دریاهای در جنوب و شمال، از فرصت‌های بسیار باارزش است. موقعیت مهم جغرافیایی و ارتباطی در اتصال شرق و غرب عالم، از لحاظ بازرگانی و بسیاری فعالیت‌های دیگر، از موقعیت‌های باارزش است.	خلمنه‌ای 1382/5/15
سواحل و مرزهای طولانی	سواحل و مرزهای طولانی	موقعیت مهم ساحلی کشور (17) امتیاز مرز طولانی دریایی (18)	ایران کشوری است با جمعیت زیاد، موقعیت جغرافیایی حساس، مرز طولانی در خلیج فارس و دریای عمان؛ این‌ها همه امتیازات یک کشور است.	خلمنه‌ای 1382/2/22

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفهوم	مقوله	مضمون
خامنهای 1390/5/26	از لحاظ موقعیت جغرافیایی و منطقه‌ای هم همین‌جور	قرارگیری در بین دو دریا	شمال و جنوب (19)	عزت ملی و موقعیت ارتباطی و مواصلاتی دریایی
	است. ما جای حساسی قرار گرفته‌ایم. همسایگی ما با دو	موقعیت ارتباطی با	آب‌های آزاد (20)	
	دریا و ارتباط با دریاهاى آزاد و منطقه حساسی که بین	موقعیت مواصلاتی	دریایی (21)	
	شرق و غرب - یعنی بین آسیا و اروپا وجود دارد - ما در	یکی از مهم‌ترین بخش این منطقه حساس		
	قرار گرفته‌ایم.			

• معادن و ذخایر نفت و گاز

ذخایر معدنی ایران بالغ بر (57) میلیارد تن است و (64) نوع ماده معدنی در کشور یافت می‌شود؛ بنابراین ایران هم از نظر میزان و هم از نظر تنوع معدنی جزو کشورهای سرآمد در منطقه و دنیا است. این سرمایه و پتانسیل هنگفتی است که باید با برنامه‌ریزی آن را مدیریت کرد (کلانی، 1393).

به نقل از گزارش بریتیش پترولیوم، موسوم به گزارش «مرور آماری انرژی جهان (2017 م)» ذخایر نفت ایران در پایان سال (2015 م) را (157/8) میلیارد بشکه برآورد نموده است. بر اساس این گزارش، ایران (9/3) درصد کل ذخایر نفتی اثبات شده جهان را در اختیار دارد و همچنان چهارمین مالک بزرگ ذخایر نفتی در جهان محسوب می‌شود. حجم ذخایر گازی ایران شامل (34) تریلیون مترمکعب بوده است. از این منظر ایران (18/2) درصد کل ذخایر گازی جهان را در خود جای داده و دومین دارنده ذخایر گازی جهان به شمار می‌رود (خبرگزاری فارس، 1396/3/26). بر مبنای آمارها، در مجموع ذخایر نفت و گاز دنیا، جمهوری اسلامی ایران در رتبه اول جهانی قرار گرفته است.

مطابق مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین مستخرج در جدول شماره (6)، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) همواره با تشریح پتانسیل‌ها و ثروت‌های مادی کشور در حوزه ذخایر معدنی، تکیه بر توانمندی‌های محیطی در حوزه معدن، ذخایر نفت و گاز کشور و مدیریت عقلانی برای استفاده اقتصادی و مؤثر از این منابع خدادادی را یکی دیگر از مزایای جغرافیایی کشور برای پیشرفت و تعالی کشور و تحقق اقتصاد مقاومتی می‌دانند.

جدول شماره (6): مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی در حوزه قابلیت‌های طبیعی کشور (معادن، ذخایر نفت و گاز) از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفهوم	مقوله	مضمون
خامنه‌ای 1392/12/20	یک ظرفیت دیگر سرمایه‌های معدنی است. رتبه اول نفت و گاز [هستیم] ... ما در مجموع دارایی نفت و گاز زیرزمین، در دنیا اولیم ... سرمایه‌های معدنی دیگر در کشور معادن طلا، معادن سیمان، معادن فلزهای کمیاب و فلزهای ارزشمند فراوان است.	برخورداری از سرمایه معدنی عظیم (1) رتبه اول در ذخایر نفت و گاز جهانی (2) ارزش افزوده فراوان ذخایر معدنی کشور (3)	پتانسیل‌های معدنی در تحقق اقتصاد مقاومتی	اقتصاد
خامنه‌ای 1394/6/4	... در مورد معادن هم بایستی از خام‌فروشی معادن به‌شدت پرهیز کنیم. معادن باارزشی ما داریم...	پرهیز از خام‌فروشی محصولات معدنی (4) برخورداری از ذخایر معدنی ارزشمند (5)	برنامه‌ریزی اقتصادی برای ارتقاء ارزش افزوده معادن	تحقیق و پژوهش
خامنه‌ای 1394/6/12	ما از معادن کشور - که یکی از مهم‌ترین منابع ثروت کشور ما، معادن زیرزمینی ما است - چهارده درصد استفاده می‌کنیم؛ ... این‌ها ثروت‌های خیلی عظیمی است و این‌ها همه در اختیار ما است.	معادن ثروت عظیم خدادادی کشور (6)	ثروت‌های عظیم معدنی کشور	اقتصاد
خامنه‌ای 1396/6/4	باید اقتصاد را از نفت خلاص کنیم و این هدف مهم با توجه به امکانات، ظرفیت‌ها و نیروی انسانی کشور تحقق‌پذیر است، همان‌گونه که برخی کشورهای بدون نفت، این کار را کرده‌اند.	آفت رانتهی بودن اقتصاد کشور (7) عدم بهره‌برداری بهینه از ثروت‌های زیرزمینی کشور (8)	ضرورت خلاصی از اقتصاد نفتی	اقتصاد

• سواحل و بندرها

جمهوری اسلامی ایران با داشتن (5790) کیلومتر خط ساحلی، از موقعیت ساحلی منحصر به فردی نسبت به کشورهای همسایه برخوردار است. از میزان طول سواحل یاد شده، (4060) کیلومتر مربوط به سواحل خلیج فارس و دریای عمان، (890) کیلومتر مربوط به سواحل دریای خزر و (840) کیلومتر مربوط به سواحل جزایر است¹. همچنین جمهوری اسلامی ایران در محدوده ساحلی خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر به ترتیب (1278) کیلومتر، (726) کیلومتر و (524) کیلومتر و در مجموع (2564) کیلومتر با کشورهای همسایه مرز دریایی دارد (اخباری و نامی، 1393: 188). در

1- نتیجه مطالعات سازمان مدیریت یکپارچه‌سازی سواحل در سال 1390.

خلیج فارس و دریای خزر مرغوب‌ترین سواحل از منظر عمق آب، شکل و جنس سواحل، منابع انرژی، منابع غذایی، موقعیت جزایر و سواحل، قابل دفاع بودن سواحل و ...، سواحل ایران هستند. امتیاز برخورداری از سواحل بکر، فرصت‌های بی‌نظیری را برای توسعه اسکله‌ها و بندرها در شمال و جنوب کشور فراهم آورده است. با سرمایه‌گذاری برنامه‌ریزی شده برای توسعه عرصه‌های ساحلی، فرصت‌های زیادی در زمینه ارتباطات بین‌المللی، حمل‌ونقل دریایی، امنیت سواحل و بندرها خلق می‌شود.

مطابق مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین مستخرج در جدول شماره (7)، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) سواحل و بندرها کشور را فرصت طبیعی می‌دانند. ایشان معتقدند ایران حساس‌ترین سواحل را از شمال خلیج فارس تا دریای عمان در اختیار دارد؛ بنابراین همواره بخش‌های دولتی، سازمان‌های غیردولتی و نیروی دریایی را برای سرمایه‌گذاری، عمران و آبادانی سواحل و بندرها تشویق کرده‌اند و با یادآوری پیشینه تاریخی کهن ایرانیان در استفاده بهینه از سواحل و بندرها، خواهان توجه بیش‌ازپیش به عرصه‌های ساحلی بوده‌اند.

جدول شماره (7). مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی در حوزه قابلیت‌های سواحل و بندرها کشور از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفهوم	مقوله	مضمون
خامنهای 1391/9/7	اگر دولت و سایر مسئولان با نگاه راهبردی به مناطق دریایی، به کمک بیابند، این منطقه عظیم و مهم می‌تواند توانایی‌های زیادی را برای جمهوری اسلامی به وجود آورد.	(1) ضرورت توسعه بندرها	برنامه‌ریزی دولت	تحقیق و پژوهش
خامنهای 1370/10/12	جمهوری اسلامی ایران که دارای سواحل طولانی در خلیج فارس است بدون تردید نقش بسیار مهمی در حفظ امنیت خلیج فارس بر عهده دارد و مصمم است به این تکلیف الهی و وظیفه جغرافیایی خود عمل کند.	(3) امتیاز سواحل طولانی (4) بندرها و سواحل	بندرها و سواحل امن و پایدار	
خامنهای 1394/7/15	امنیت دریا برای کشورهای سواحل دریایی دارند از جهاتی مهم‌تر است؛ چون دریا یک وسیله ارتباطی عمومی بین‌المللی است ... اگر کشوری که همسایه دریا است و ساحل دریایی دارد، نتواند دریا را در مجاورت خود امنیت ببخشد، در واقع ارکان امنیت داخلی خود را نتوانسته است بسازد.	(5) محور بودن امنیت در سواحل و دریاها (6) نقش سواحل و بندرها در رونق تجارت دریایی	امنیت پایدار سواحل محور رونق تجارت دریایی	عزت ملی

• جنگل‌ها و مراتع

جنگل‌ها کمتر از (10) درصد مساحت کشور را پوشانیده‌اند، باین حال این جنگل‌ها بخش عمده‌ای از تنوع زیستی کشور را در بر گرفته‌اند. امروزه در کشور به دلایل متعدد طبیعی مثل خشک‌سالی، آتش‌سوزی‌های طبیعی و دخالت‌های انسانی مثل برداشت بی‌رویه چوب، چرای بی‌رویه، دخل و تصرف‌های شخصی (جنگل‌خواری)، تغییر کاربری‌های جنگلی به کشاورزی، شکار و ... روند تخریب جنگل‌ها و مراتع بسیار نگران‌کننده شده است. به طوری که برخی از کارشناسان یادآوری می‌کنند در صورت ادامه روند جنگل‌زدایی در ایران تا پنجاه سال آینده هیچ جنگلی در کشور وجود نخواهد داشت. بر همین اساس، مطابق مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین مستخرج در جدول شماره (8)، مقام معظم رهبری جنگل‌ها و فضاها را در حکم ریه‌های تنفسی زمین و شهرها می‌داند و حفاظت از پوشش جنگلی کشور را بسیار حیاتی می‌داند.

جدول شماره (8). مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی در حوزه قابلیت‌های جنگل‌ها و مراتع کشور از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفهوم	مقوله	مضمون
خامنهای 1393/12/17	این جنگل‌ها و مراتع ما، هم ریه‌های تنفسی شهرها و محیط‌های زندگی‌اند، هم نگهبان خاک‌اند ... متأسفانه در بخش‌های مختلف کشور، این جنگل‌های مترکیم و انبوه شمال کشور گاهی مورد چپاول و غارت و گاهی مورد بی‌توجهی و بی‌اهتمالی قرار می‌گیرد.	معضل چپاول جنگل‌ها	مبارزه با متعديان به محیط‌های جنگلی	عدالت
		جنگل عامل پایداری	ضرورت حفظ	
		خاک (2)	پایداری محیط	
خامنهای 1388/7/15	در مورد مازندران دو ثروت عظیم و دو فرصت بزرگ برای این استان عبارت است از دریا و جنگل؛ دو تا منبع ثروت عظیم، برای مردم این استان و برای کل کشور. از این دو ثروت عظیم ... هم به‌درستی حفاظت بشود، هم به‌درستی بهره‌برداری بشود.	جنگل منبع ثروت کشور	حفظ جنگل عامل پایداری منابع درآمد ملی کشور	اقتصاد
		جنگل‌ها (4)	ضرورت حفاظت از جنگل‌ها (5)	
خامنهای 1388/7/15	این جنگل متعلق به ملت است، این دریا متعلق به ملت است و مسئولان دولتی متولیان ساماندهی کار ملت و کار کشورند؛ مراقب باشند بهره‌برداری بهینه و اقتصادی و صحیح و جلوگیری از سوءاستفاده‌های گوناگون از جنگل یا به شکلی از دریا - که بیشتر از جنگل سوءاستفاده می‌شود - وظیفه مسئولان کشور است.	مالکیت عمومی بر جنگل‌ها (6)	برنامه‌ریزی بهره‌برداری پایدار از منابع جنگلی	تحقیق و پژوهش
		بهره‌برداری صحیح از جنگل (7)	منابع جنگلی	
		عدم سوءاستفاده از منابع جنگلی (8)	حفاظت از جنگل	سبک

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفهوم	مقوله	مضمون
		صیانت و حفاظت از جنگل‌ها (9)	وظیفه عمومی	زندگی
خامنه‌ای 1395/12/18	جنگل‌های ارزشمند شمال جزء کم‌نظیرترین جنگل‌های دنیاست، اما عده‌ای سوداگر بدون توجه به منافع ملی، به جان جنگل‌ها و منابع کشور می‌افتند و باید این جنگل‌ها را از دست‌اندازی حفظ کرد.	بی‌همتا بودن منابع جنگلی کشور (10)	مبارزه با سوداگران	عدالت
		بهره‌برداری از جنگل‌ها (11)	حفاظت از جنگل‌ها بکر کشور	
خامنه‌ای 1393/12/17	همه آن‌ها موهبت است، همه آن‌ها هم مال شما است؛ حق ندارید تخریب کنید؛ نه باغ و بوستان راه، نه جنگل راه، نه مرتع و دشت راه، نه کویر راه؛ همه آن‌ها متعلق به انسان‌ها است؛ بایستی از این‌ها بهره ببرید.	نفی مالکیت خصوصی به منابع جنگلی (12)	حفظ مالکیت عمومی جنگل‌ها	معنویت و اخلاق
		جنگل‌ها (13)		

• آمایش سرزمین

طرح‌های آمایشی، طرح‌های توسعه در سطح منطقه‌ای و کلان هستند که توان‌های محیطی و انسانی موجود در یک واحد جغرافیایی را محور برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار تعریف می‌کنند. برنامه‌ریزی توسعه آمایش سرزمین، بنیان اصلی رشد اقتصادی منطقه، توسعه پایدار، پیشرفت بوم‌محور، حفظ محیط‌زیست تلقی می‌شود.

مطابق مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین مستخرج در جدول شماره (9)، مقام معظم رهبری اجرای طرح آمایش سرزمین را در توسعه‌یافتگی منطقه‌ای کشور تأیید می‌کنند و می‌فرمایند اجرای این‌گونه طرح‌ها می‌تواند باعث تفویض اختیار و کاهش تمرکزگرایی در بوروکراسی اداری و روند اجرای طرح‌های توسعه شود. ایشان همچنین با تأکید بر جایگاه و اهمیت آمایش سرزمین به مسئولان و دولت‌مردان لحاظ قرار دادن قابلیت‌ها و ویژگی‌های جغرافیایی، اقلیمی و قومی مناطق مختلف جغرافیایی کشور در پیاده‌سازی طرح آمایش سرزمین را تأکید می‌کنند.

جدول شماره (9). مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی با محوریت قابلیت‌های طبیعی کشور در

آمایش سرزمین از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفهوم	مقوله	مضمون
خامنه‌ای 1385/6/6	طبق آمایش سرزمین، چه کارهایی را می‌خواهید تمرکززدایی منطقه‌ای (1)	به این منطقه محول کنید؟ ممکن است بر اساس ملاحظات اقلیمی در آمایش تطبیق برنامه‌های طرح، این کار هرگز در این منطقه مصلحت نباشد؛ سرزمین (2)	توسعه با	طرح عدالت
	... در طرح آمایش سرزمین، حتماً به خصوصیات ملاحظات قومیتی در آمایش آمایش سرزمین اقلیمی و قومی در این تمرکززدایی‌ها و واگذاری سرزمین (3)			

مستولیت به استان‌ها توجه بکنید.	تفویض اختیار به برنامه‌ریزان استانی (4)
برای آمایش سرزمین قانون هم وجود دارد؛ ... فرض بفرمایید حالا شما می‌خواهید به برکت آمایش سرزمین و آشنایی‌ای که با استعدادها و ظرفیت‌های استان‌ها یا منطقه‌ها پیدا می‌کنید، از امکانات استان‌ها و مناطق گوناگون کشور استفاده کنید.	قانونمندی طرح آمایش سرزمین (5) شناسایی استعدادهای محور بودن آمایش سرزمین در توسعه منطقه‌ای (6) استفاده بهینه از امکانات منطقه‌ای کشور منطقه‌ای در آمایش سرزمین (7)
همین‌که در آمایش سرزمینی می‌گویند؛ در یک نقطه‌ای از کشور بسیج می‌تواند یک کاری را انجام بدهد که در نقطه دیگر یا نمی‌تواند انجام بدهد آن کار را، یا لازم نیست انجام بدهد- این باید با طرح آمایش سرزمین (8) هوشیاری صورت بگیرد که هیئت اندیشه‌ورز لازم دارد.	تیبین فعالیت‌های تحقیق و انسانی طرح آمایش پژوهش سرزمین

• جغرافیای اقتصادی کشور

موضوع مطالعه جغرافیای اقتصادی، اشکال تولید و مکان‌های مصرف انواع تولیدات در سطح جهان است. جغرافیای اقتصادی، کارکردهای اقتصادی را به روش جغرافیایی مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهد. در جغرافیای اقتصادی، اقتصاد مورد مطالعه و جغرافیا روش‌های مورد مطالعه را مشخص می‌کند (مطیعی لنگرودی، 1381: 21).

مطابق مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین مستخرج در جدول شماره (10)، مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) توجه به اقتصاد درون‌زا و استفاده بهینه از توان‌های محیطی و جغرافیایی کشور از منابع طبیعی گرفته تا سرمایه انسانی ماهر و خلاق و تحصیل کرده راه‌هایی از بن‌بست‌های اقتصادی کشور دانسته و تأکید دارند سیاست‌های خام‌فروشی و اتلاف سرمایه‌های ملی با صدور فناوری، مشتقات و محصولات فرآوری شده جایگزین شود. ایشان تدوین و تبیین مدل‌های پیشرفت و تعالی کشور متناسب با شاخص‌های جغرافیایی کشور را بسیار مهم تلقی می‌نمایند.

جدول شماره (10). مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراجی در حوزه قابلیت‌های جغرافیای اقتصادی کشور از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

منبع	برداشت از اصل موضوع	مفهوم	مقوله	مضمون
خامنه‌ای 1388/2/27	پیشرفت برای همه کشورها و همه جوامع عالم، الگوی واحدی ندارد. پیشرفت یک معنای مطلق ندارد؛ شرایط گوناگون - شرایط تاریخی، شرایط جغرافیایی، شرایط جغرافیای سیاسی، شرایط طبیعی، شرایط انسانی و شرایط زمانی و مکانی - در ایجاد مدل‌های پیشرفت، اثر می‌گذارد.	جغرافیا عامل اثرگذار در الگوی پیشرفت (1)	جغرافیا	عامل جغرافیا تعیین‌کننده در اقتصاد توسعه
همان	شرایط تاریخی ما، با شرایط جغرافیایی ما، تعریف الگوی پیشرفت بر با اوضاع سرزمینی ما، با وضع ملت ما، با مبنای جغرافیا (3) آداب ما، با فرهنگ ما و با میراث ما، الگوی ویژه خود را دارد؛ باید جستجو کرد و الگو جغرافیای فرهنگی در تبیین الگوی زندگی را پیدا کرد. آن الگو ما را به پیشرفت الگوی بومی پیشرفت (4) خواهد رساند.	مبنای جغرافیا (3)	جغرافیا	عامل جغرافیا تعیین‌کننده در سبک الگوی زندگی
خامنه‌ای 1384/12/23	وسعت، تنوع جمعیتی، برخورداری از مواهب طبیعی در قدرت منابع مهم انرژی دنیا و بسیاری از مواهب ملی (5) طبیعی، هوشمندی بالای مردم، وجود تنوع جمعیتی در قدرت پیوند عمیق میان دولت و مردم، سطح ملی (6) مشارکت بالای مردم در تصمیم‌گیری‌ها و وسعت زیاد عامل قدرت انتخابات و موقعیت جغرافیایی بسیار ملی (7) حساس از مؤلفه‌های مادی قدرت کشور شاخص‌های فرهنگی در است.	عوامل طبیعی جغرافیا عامل ترقی عزت ملی قدرت ملی (8)	عوامل طبیعی جغرافیا	عوامل طبیعی جغرافیا عامل ترقی عزت ملی قدرت ملی

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

با تفسیر و تجزیه و تحلیل متون مکتوب موجود از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به شیوه تحلیل داده بنیاد، ابتدا بر اساس مراحل پنج‌گانه مطابق جدول شماره (2) کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی داده‌ها صورت پذیرفته و مفاهیم، مقوله‌ها و مضامین استخراج و مطابق نمودار شماره (2) دسته‌بندی شدند.

شکل شماره (2). مقوله‌های استخراج‌شده از فرمایشات مقام معظم رهبری بر اساس مضامین شش‌گانه.

در ادامه کدگذاری محوری گام دوم نظریه‌سازی داده بنیاد به روایت استراوس و کوربین¹ صورت گرفت. هدف این مرحله برقراری رابطه بین مقوله‌های تولیدشده در مرحله کدگذاری باز است. این کار، بر اساس یک الگو و سرمشق جامع و کلی موسوم به مدل پارادایم² انجام می‌شود و به نظریه‌پرداز کمک می‌کند تا نظریه فرآیند اجتماعی مورد مطالعه را راحت‌تر توسعه دهد.

1- Strauss & Corbin, ۱۹۹۸

2- Paradigm model

قضیه 2: نهادینه‌سازی طرح آمایش سرزمین، الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی با محوریت جغرافیا، پیاده‌سازی اصول اقتصاد مقاومتی، طرح اصلاح الگوهای مصرف‌گرایی محیطی، بهره‌برداری بهینه از موقعیت ارتباطی کشور، تدوین طرح جامع صیانت از محیط‌زیست و کارکردگرایی در تحقیقات جغرافیایی بر راهبردهای تعامل و کنش مؤثر است.

قضیه 3: مداخله‌گرها با ماهیت تسهیل‌کنندگی و تخریب‌گری مثل بی‌عدالتی محیطی، اسراف‌گرایی محیطی، بهینه نبودن طرح‌های آب‌خیزداری، شکنندگی محیطی، بهینه نبودن الگوهای مصرف، تعدی به محیط‌زیست، غفلت از طرح توسعه پایدار و در طرف مقابل موقعیت همسایگی ممتاز کشور و موقعیت دریایی بهینه برکنش‌های عملکردی تأثیرگذار هستند.

قضیه 4: متغیرهای زمینه‌ساز تنوع اقلیمی، جنگل‌ها و مراتع، سواحل و بندرها، معادن و ذخایر نفت و گاز، موقعیت جغرافیایی، آب‌و‌خاک برکنش‌های عملکردی تأثیرگذار هستند.

قضیه 5: محور بودن اصول اقتصاد مقاومتی در طرح‌های اقتصادی طبیعت‌محور، الزام اجرای طرح آمایش سرزمین، مبارزه با متعدیان به محیط‌زیست، تقویت ارتباطات جهانی بر مبنای موقعیت جغرافیایی کشور، ضرورت ارتقاء ارزش‌افزوده معادن و ذخایر معدنی و نفتی، محور بودن مقوله توسعه پایدار در بهره‌برداری از توان‌های محیطی، انجام تحقیقات و پژوهش‌های کاربردی در طرح‌های توسعه محیطی و منطقه‌ای از پیش‌فرض‌های تحقق راهبرد بهره‌برداری از توان‌های جغرافیای طبیعی برای تعالی و پیشرفت کشور هستند.

قضیه 6: راهبرد بهره‌برداری از توان‌های جغرافیای طبیعی برای تعالی و پیشرفت کشور بر مبنای رونق اقتصاد درون‌گرا، کاهش ضریب شکنندگی اقتصاد کشور، تحقق عدالت فضایی و جغرافیایی، به حاشیه رانده شدن مصرف‌گرایی و حفظ حقوق محیط‌زیست، بهینه‌سازی برنامه‌های توسعه بر مبنای واقعیت‌های طبیعی، ارتقاء ضریب پایداری محیطی، تقلیل معضلات زیست‌محیطی، تحقق الگوی پیشرفت اسلامی- ایرانی و ارتقاء عزت، انسجام و اتحاد ملی و شکوفایی تمدن اسلامی مشخص می‌شود.

نتیجه‌گیری

جغرافیای طبیعی کشور از بی‌نظیرترین نعمت‌های الهی است که از سوی باری تعالی به ملت ایران ودیعه و ارزانی شده است. تنوع اقلیمی، عناصر گران‌بهای معدنی، ذخایر عظیم نفت و گاز، موقعیت جغرافیایی راهبردی، سواحل، دریاها، جنگل و ... در صورتی که به شکل عقلانی با برنامه‌ریزی‌های جامع و کلان از سوی بخش‌های دولتی و خصوصی به نفع عموم مورد بهره‌برداری قرار گیرند، بلاشک در ارتقاء عزت ملی و توسعه و پیشرفت اقتصادی کشور نقش بی‌بدیلی را بازی خواهد کرد؛ بنابراین، عمل بر اساس تدابیر رهبری در مورد راهبردهای کشور در استفاده هدفمند و با برنامه از منابع و ثروت‌های ملی که به شکل منویات، تذکرات و توصیه‌های ایشان به مقامات و مسئولان بخش‌های اجرایی، قانون‌گذاری، قضایی، پژوهشی و تحقیقاتی و دانشگاهی بوده است، می‌تواند گره‌گشای بسیاری از معضلات و مشکلات موجود در اقتصاد کشور باشد.

با تجزیه و تحلیل گفتمان مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی) مشخص شد، راهبرد ایشان در قبال توانمندی‌های محیطی کشور، راهبردی فرصت محور و منطبق بر برنامه‌ریزی مدون برای اتکا به فرصت‌های مادی کشور بر مبنای استفاده پایدار و بهینه از فرصت‌های جغرافیایی جهت هموار شدن مسیرهای تعالی و توسعه اقتصادی کشور است. مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی) مزیت‌های جغرافیایی کشور را از عوامل زمینه‌ساز درون‌گرایی اقتصاد، پایداری اقتصادی و کاهش وابستگی به کشورهای خارجی عنوان می‌نماید؛ زیرا که از منظر ایشان، رشد بهره‌وری در اقتصاد از طریق به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای طبیعی کشور یک راهبرد محوری تلقی می‌شود.

برای محور قرار گرفتن توان‌های محیطی در اقتصاد کشور، مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی)، انجام پژوهش‌ها و تحقیقات کاربردی در شرکت‌های دانش‌بنیان توسط استادان و فارغ‌التحصیلان جوان علوم جغرافیایی و مطالعات محیطی و برقراری ارتباط بین پژوهشگران، اندیشمندان و استادان با صنعت در راستای تبدیل ایده‌ها به پدیده‌ها و نهادینه‌سازی ابتکارات ثبت‌شده در وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، شرکت‌ها و ... را توصیه می‌کنند.

یکی از الزامات استفاده پایدار اقتصادی از توان‌های جغرافیای طبیعی کشور، اخلاق‌گرایی، عدالت‌محوری، پرهیز از اسراف‌گرایی و پیاده‌سازی اصول و مبانی اقتصاد مقاومتی در این حوزه، برنامه‌ریزی برای صیانت و حفاظت از ثروت‌های طبیعی که عموم مردم در آن سهمیم هستند، می‌باشد. آفت بزرگی که امروزه منابع طبیعی و ملی کشور را در معرض تهدیدات قرار داده، ویژه خواری، تعدی و تعارض، رانت‌خواری در حوزه بهره‌برداری شخصی و تاراج منافع ملی است. برای مقابله با این اتفاقات شوم، برنامه‌ریزی برای کاهش آسیب‌های متوجه محیط جغرافیایی کشور از طریق مقابله با ویژه خواری و رانت‌خواری در بهره‌برداری انحصاری و شخصی از منابع طبیعی کشور، می‌تواند به‌عنوان عاملی برای کاهش ضریب شکنندگی محیط‌زیست و پایداری محیطی محسوب شود. این مهم می‌تواند از طریق اعلام یکی از شعارهای سال از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به‌عنوان سال صیانت از محیط‌زیست و ثروت‌های طبیعی کشور باشد. راهکار دیگر ایجاد کارگروه‌های تخصصی با حضور نمایندگان از قوای سه‌گانه برای به‌روزرسانی قوانین و مقررات موجود، تصویب قوانین جدید با چارچوب مدون و تمام جوانب حقوقی، قانونی و اجرایی در قالب تقویت یگان‌های محیط‌بان، ارتقاء قاطعیت سیستم قضایی کشور در برخورد با هنجارشکنان و سوءاستفاده‌کنندگان، فرهنگ‌سازی عمومی و ... است.

منابع

- اخباری، محمد و محمدحسن نامی (1393). جغرافیای مرز با تأکید بر مرزهای ایران، چاپ سوم. تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- حافظنیا، محمدرضا (1385). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. مشهد: انتشارات پاپلی.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1370). بیانات در مراسم صبحگاه پایگاه نیروی دریایی بوشهر. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2544>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1378). بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2936>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1379). ابلاغیه سیاست‌های کلی نظام به رؤسای قوای سه‌گانه از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، 1379/12/20.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1379). بیانات در دیدار مسئولان وزارت امور خارجه و سفرای کشور. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=18427>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1380). بیانات در دیدار جوانان استان اصفهان. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3091>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1382). بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3193>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1382). بیانات در دیدار کارگزاران نظام. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3186>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1384). بیانات در دیدار با کشاورزان. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3325>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1385). بیانات در دیدار اساتید و اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3354>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1388). بیانات در دیدار استادان و دانشجویان کردستان. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=6855>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1389). بیانات در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10077>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1390). بیانات در دیدار فعالان بخش‌های اقتصادی کشور. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17022>.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1391). بیانات در دیدار با فرماندهان نیروی دریایی ارتش. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=19442>.

- خامنه‌ای، سیدعلی (1392). ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) 1392/11/29.
- خامنه‌ای، سیدعلی (1392). بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25795>
- خامنه‌ای، سیدعلی (1393). بیانات در حرم مطهر رضوی. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25993>
- خامنه‌ای، سیدعلی (1393). بیانات در دیدار مسئولان حفظ منابع طبیعی، محیط‌زیست و فضای سبز شهری. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29121>
- خامنه‌ای، سیدعلی (1394). بیانات در دیدار با مسئولان نظام. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=26908>
- خامنه‌ای، سیدعلی (1384). بیانات در دیدار وزیر امور خارجه و رؤسای نمایندگی‌های ایران. برگرفته از لینک: <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1367>
- خبرگزاری فارس (1396). گزارش مرور آماری انرژی جهان بریتیش پترولیوم، 1396/3/26. برگرفته از لینک: <https://www.farsnews.com/amp/13960326000700>
- شکوئی، حسین (1381). اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، جلد (1). تهران: نشر گیتاشناسی.
- شکوئی، حسین (1385). جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی. مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به‌نشر.
- عبادی‌نژاد، سیدعلی و داود امینی (1394). اصول و مبانی جغرافیای انتظامی. چاپ (1). تهران: انتشارات پژوهشگاه مطالعات راهبردی ناجا.
- عبدی، بهنام (1396). ارائه مدل استقرار فرهنگ دفاعی یادگیرنده در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت بر اساس منویات و تدابیر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی). مجموعه مقالات همایش علمی الگوی شاخص‌های فرهنگ دفاعی در آجا مبتنی بر رهنمودها و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی). تهران: سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- کلانی، محمدعلی (1393). بررسی وضعیت و چشم‌انداز معادن ایران. منتشرشده در روزنامه دنیای اقتصاد، شماره 3209.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسین (1381). جغرافیای اقتصادی ایران. مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- مویر، ریچارد (1379). درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی، ترجمه درّه میرحیدر. تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.